

Synttäreillä

Kesäkuun 25. päivä julkistettiin Helsingissä tieteiden talolla Juha Varton 60-vuotispäivän kunniaksi juhlakirja *Minän ja maailman liha*. Kirjan esitteli kustantajan edustajana Pirkko Anttila, joka on kirjoittanut kirjaan Platonin ja Aristoteleen taitokäsityksistä. Nimen mukaisesti monet kirjan tekstit käsittelevät Vartolle keskeistä teemaa, yksittäisen ihmisen lihaksi tullutta elämää. Artikkelien otsikoissa vilahtelevat sanat ”seksi”, ”halu” ja ”kipu”. Tilaisuudessa onnittelupuheen pitänyt Varton kollega Inkeri Sava huomautti, että Varton ajattelu on usein provokatiivista ja että juhlakirjassa hän saa ainakin osan provokaatioistaan takaisin. Aiheissa ovat edustettuina myös kuvataide ja tanssi, kuten Varton jo pitkään jatkunut ja suuntaaluoja toiminta taidekasvatuksen professorina edellyttääkin.

Itse juhlakalu ei ole viime ai-

koina levännyt laakereillaan, vaan on *niin & näin* -kirjojen kustantaman teoksen *Tanssi maailman kanssa* (2008) lisäksi parina viime vuonna julkaissut kirjan filosofian kreikkalaisesta synnystä nimellä *Ajattelemisen alku ja loppu – Kreikkalaista eetosta etsimässä* (Elan Vital 2008), englanninkielisen teoksen *The Art And Craft of Beauty* (TaiK 2008; Suomen kirjataiteen komitea valitsi teoksen vuoden kauneimpien kirjojen joukkoon tietokirjojen sarjassa) sekä peräti kolme kirjaa elokuvan filosofiaa: *Kymmenes muusa – Kirjallisuus kirjoittaa elokuvaa, Elämän kuvia – Elokuva, elämismaailma ja moraali* ja *Ventura Pons – Eurooppalaisia elokuvaohjajia 1.* (kaikki Elan Vital 2007). Tuttu härnäys ja raikuvat aihevalinnat ovat tallella ja samaan aikaan jotkut lukijat ovat olleet huomaavinaan Varton teksteissä uudenlaisia rauhallisella tavalla salaviisaita lausahduksia.

Keväällä 2009 Varto oli mukana perustamassa taidekorkeakoulujen välistä Hollo-instituuttia. Nimensä instituutti sai Juho Hollolta (1895–1967), jota voi kutsua ainakin filosofiksi, kasvatustieteilijäksi, kirjailijaksi ja kääntäjäksi. Hollo-instituutin tarkoituksena on uudistaa kasvatusta maassamme, erityisesti taidon asemaa korostaen. Varto on aiemminkin ollut eturintamassa puolustamassa esimerkiksi taitoaineiden asemaa koulussa.

Samassa tilaisuudessa juhlakirjan kanssa paljastettiin myös Berliinissä asuvan kuvataiteilijan Elisabeth Mladenovin maalaus *Tauolla*, jossa Varto on kuvattu lepäämässä puolimakuulla ja silmät puoliummessa. Maalaus on onnistunut jo pelkästään siksi, että kohdetta ei ole laitettu pönnöttämään puhujanpönttöön, vaikka siellä Varto monen mielestä onkin parhaimmillaan. *niin & näin* onnittele!

Elisabeth Mladenov: Juha Varton muotokuva

Areenalla

Kesäkuussa piti päästä näkemään ensimmäinen Suomessa koskaan järjestetty nyrkkeilyn raskaansarjan MM-ottelu. Yhtä korkealla tasolla ei täällä ole oteltu kuin kerran aikaisemmin. Olli Mäki taisteli tuokion verran ylivoimaista USA:n Davey Moorea vastaan Olympiastadionilla elokuussa 1962, vain seitsemää kuukautta ennen Mooren menehtymistä rapakon takana sen jälkeen, kun Sugar Ramosin karneat vasemmat koukut olivat puhuneet.

Parikymppinen Bob Dylan teki oitis teatraalis-tuikean topikaalilaulun Davey Mooren kuolemasta, mutta lähes viisikymppinen Dylan innostui nyrkkeilyelokuvasta *Viimeinen erä* (Homeboy, 1988). Sen käsikirjoitti pääosan esittäjä Mickey Rourke. Dylan kirjoitti omaelämäkerrallisessa *Chronicles*issään Rourken sydäntäsärkevästä suorituksesta, jossa autenttisuus nousi suoraan miehen omista nyrkkeilykokemuksista: ”Siinä hän vain oli.” Rourke lopetti välillä vahingossa alkaneen näyttelemisen kokonaan ja otteli parin vuoden ammattilaiskehissä eri puolilla maailmaa. Hän päätyi sittemmin mukaan kuusikymppisen Dylanin ympärille rakennettuun elokuvaan *Masked & Anonymous* (2003), ennen kuin teki tänä vuonna huiman paluun filmitähdeksi tulkitsemalla showpainijan nimiroolin teoksessa *The Wrestler*. Aikoinaan hänen nyrkkeilymanageriaan esittänyt vanha näyttelijäkaveri Christopher Walken jututti Rourkea huhtikuiseen *The Interview*-lehteen. Rourke puhui lyön-teihin turtumisesta ja totesi saaneensa omat vammansa, muistikatkoksia myöten, otteluiden sijasta kymmenen vuoden alituisesta sparrauksesta. Neurologi oli viimein todennut, ettei pää kestä enää mukseen muksettakaan.

Haastattelun pisin yhtenäinen jakso käsittelee kohtuullisen kourantuntuvia asioita. Ensin herrat puhuvat siitä, miten ohjaaja-maalari Julian Schnabel sattuu omistamaan Marlon Brandon nyrkkeilyhanskat.

Sitten siirrytään Walkenin tarinaan siitä, kuinka hän osti vaikeinta vaihetta urallaan Vietnamin sodan vastustuksensa tähden eläneen Muhammad Alin mustavalkoiset merkkišortsit 40 dollarilla huuto-kaupasta 1972. Rourke vastaa kertomalla, että hän sai Alilta itseltään 60-luvun puolimaissa yhdet valkoiset, jos kohta veriset satiinišortsit kultaraidoin. Ali-anekdootit eivät jää tähän.

Rourke: ”Yksi hauska juttu pitää kertoa Alista. Olin valmistautumassa seitsemänteen tai kahdeksanteen matsiini, ja täysin hermona, koska vastaan oli tulossa suhtkoht tyyli kaveri Bahamalta, huippuluokan tilastot taskussaan. En saanut unta, kädet hikosivat, jalat hikosivat, nousin yöllä varjonyrkkeilemään. Hermokimppu, tutajava hylkyläinen. Soitin tutulle valokuvaajalle Howard Binghamille, joka oli tehnyt kirjoja Alista. Sanoin: ’Howard, teetkö palveluksen? Ottelu tulossa, olen yksi nervöösi perkeleen kehäraakki. Luuletko, että voisoin jutella Muhammad Alin kanssa? Hän voisi ehkä vähän tyyntä.’ Tämä sattui jotain kymmenen, kaksitoista vuotta sitten.”

CW: ”Missä oikein olit?”

MR: ”Hotellihuoneessa Miamiassa. Seuraavana iltana Howard Bingham soittaa ja hoitaa Alin langoille. Ali ei muistanut tavanneensa minua, kun minä olin vielä nappula, mutta hän alkoi heti heittää ’Joo-pajoo, olet sängyssä, ja kaipaat äitiä...’ Siitä oli pirusti apua. Hän viipyi reilun vartin puhelimesta minun seuranani. Sitä muistoa olen aina vaaliva.”

CW: ”Tapasin Alin kerran, ja jotain tuollaista hänestä saattoi tuta. Siinä on suuri, suuri sielu.”

MR: ”Minä muistan hänet niiltä ajoilta, kun häntä sanottiin Louisvillen Piiskaksi. Hänen äänensä kuului pitkin salia, suu kävi koko ajan, kaiket päivät. Hän mälväsi jokaiselle, joka astui sisään.”

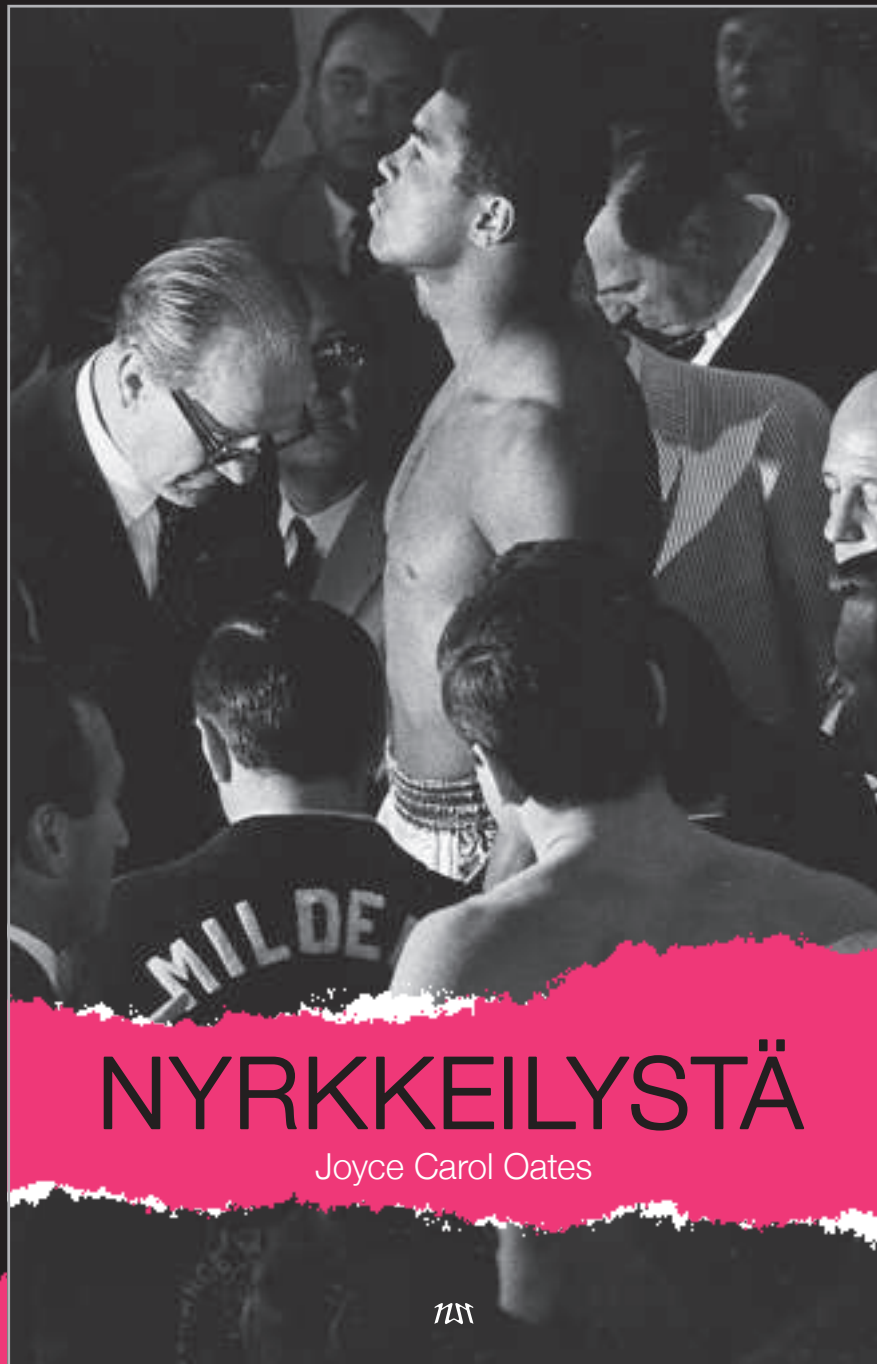
Helsingissä ei päästy näkemään sitä, mitä piti päästä näkemään. Vielä

”Vaaittu Valujev kumarsi kiitokseksi ja poistui kaupungista.”

punnitustilaisuudessa kaikki näytti hyvältä. Nikolai Valujev oli tosin ainoa nyrkkeilijä, joka ei monen harmiksi riisunut paitaansa, mutta suurimman vaikutuksen tekivätkin hänen äärimmäisen rauhalliset liikkeensä ennen vaa’alle astumista ja sen jälkeen. Miestä odoteltiin Aleksanterinkadun Valkoisessa salissa hermostuneina: aina tyyneltä Jukka ”Käpylän Pyöveli” Järviseläkin luisakahti vesimuki parketille, kun ei kohokohtaan meinattu koskaan yltää. Valujev kumarsi kiitokseksi, eikä häntä sitten enää nähtykään. Sensaatiomaisesti ottelu Kirgisian Ruslan Tšagajevia vastaan peruttiin. Syynä oli ilmeisesti Tšagajevin kantama hepatiittivirus, jolta suojautuminen nähtiin Valujevin leirissä ja/tai järjestäjien piirissä liian vaikeaksi.

Nyrkkeilyväen pettymystä oli vaikea kuvata. Moni oli nähnyt kamppailun mielessään jo moneen kertaan: kuinka ylipitkä Valujev olisi liikkunut kosolti paremmin kuin hävitessään Tšagajeville Münchenissä toukokuussa 2008, kuinka kirgiisi olisi hakenut kolossin heikkoja kohtia... Nyt nähtiin vain heikkotasoisen tynkätapahtuma, jossa alusta alkaen epäpuhtaasti otelleen Juho Tolppolan isä karkasi kehätuomarin kimppuun. Olli Mäen poika Pekka ehti väliin. Siinä sai olla paljon mainostettu ”Revenge of the Giant”.

Mutta päästiinpä Helsinki-Areenalla sittenkin MM-koitoksen äärelle. Illan tasokkaimmassa ottelussa norjalainen taitobokraaja Cecilia Braekhus puolusti voitokkaasti naisten välisarjan WBC- ja WBA-titteliään katutappelijan lailla päälle käynnyttä Yhdysvaltain Amy Yuratovacian vastaan.

NYRKKEILYSTÄ

Joyce Carol Oates

WSOY

VALKOINEN MESTARI ON HAIRAHDUS

Yhdysvaltalainen kirjailijajänkä Joyce Carol Oates kirjoittaa auki julmaksi ja jaloksi sanotun lajin. Hän kertoo kehässä kamppailemisen historiasta ja sankareista, kiistoista ja intohimoista, harjoittamisen ja harrastamisen tuskallisesta nautinnosta. Nyrkkeilynkaltaista on vain nyrkkeily. Mutta Oatesin esseet kasvaa ylistykseksi mustan miehen kapinalle, tutkielmaksi tietoisuuden rajoista ja yllytykseksi kokemusta puolustamaan. Hanskat paukkuvat Aristoteleen–Spinozan-linjalla. Kaikki tanssivat Muhammad Alin pillin mukaan. Tragediaan mennään hyvällä halulla.

”Aina kun häntä näkee uudelleen, järkyttyy. Ei *livena* niin kuin suorasta televisiolähetyksestä, vaan seisomassa nokan edessä, parhaassa vedossa. Sillä Maailman Suurenmoisin Urheilija uhkaa olla kaikkein kaunein mies. Naiset huokaavat niin, että sen kuulee. Miehet katsovat alas.”

Norman Mailer Muhammad Alista, *The Fight* (1975)

Maileria paremmin, kriittis-ahnaammin, ei nyrkkeilystä kirjoita kukaan. Paitsi Oates.

Joyce Carol Oates, *Nyrkkeilystä*
24 € / n & n -kestotilaaajille 17 €

”Taju ratkaisusta ja kiistattomasta tuomiosta: nyrkkeily vihjaa tragedioitten verisistä viidensistä näytöksistä.”

muista myös: Nietzsche, *Tragedian synty* (25/18 €) & Unamuno, *Traaginen elämäntunto* (25/18 €)

niin & näin | tilaukset@netn.fi | www.netn.fi | p. 040-721 58 91 | PL 730, 33101 Tampere

Naistappajat

”Vankeja ei ammuttu, se olisi ollut niille liian helppo kuolema. Pistimme niitä kuin sikoja, pistimillä. Odotin sitä hetkeä, kun niiden silmät repeivät kivusta.”

Franka Maubach ja Silke Satjukow eivät lainaa II maailmansodassa taistelleen puna-armeijan nais-sotilaa sanoja mässäilläkseen väkivallalla. He siteeraavat sen vuoksi, että naisten sotaan osallistumista emansipaatiovoittona tähdentävissä tulkinnoissa tapaa jäädä sivuun ”oikeus tappaa ja riski tulla tapetuksi”. *Historische Zeitschriftin* tämän vuoden toisessa vihkossa kirjoittavat tutkijat vertailevat kolmen maan kokemuksia: Neuvostoliitossa palveli 40-luvun alkupuolella 800 000 naista univormussa, Saksassa 500 000 ja USA:ssa 350 000. Heidän kokemuksissaan voidaan erottaa sekä sosiaalista yhdentymistä että ulossulke-mista niin rekrytointivaiheessa, palveluksen aikana kuin sen jälkeenkin. Naisten, perinteisten ”suojelukoh-teitten”, kutsuminen mukaan sota-ponnistuksiin ja heidän saamisensa ”ulos” kodin yksityispiiristä julkiseen toimintaan yleiseksi hyväksi kärjistyi lopulta siihen määrään, että sodan jälkeen iski valtava perhekeskeisyyden ja vanhojen sukupuoliroolien vahvistamisen rekyylivaikutus. Naisten rintamakokemuksista tai ylimalkaan osallistumisesta armeijan operaatioihin vaiettiin laajalti. Yhdysvalloissa ja Neuvostoliitossa saatettiin palata kunniakkain tunnin veteraaniasiaan 70-luvulta lähtien, kun taas Saksassa syyllisyys ja häpeä lankesivat monen-kertaisina naissotilaitten niskaan.

Maubach ja Satjukow päättelevät, että sotajoukoissa naisille avautui tilaisuuksia ”vapautua asetetuista nais-roolirakenteista”. Mutta tilalle tulivat ”uudet sotilaalliset auktoriteettira-kenteet” ja ”totaalisen sodan vyöry”. Suhteellisen emansipaation hintana saattoi olla absoluuttinen trauma. Moni ei kyennyt palaamaan sodan jälkeen entisestään kaventuneeseen vaimo- ja äitirooliin: ”Mitä lähem-mäksi aseellista kamppailua he olivat joutuneet, sitä vähemmän he usein pystyivät ymmärtämään ja jälki-käteen muistelemaan kokemuksiaan vapautumisena.”

Mun & sun bisnekset

Karen Stohr toimii apulaisprofes-sorina Yhdysvaltain pääkaupunki-seudulla sijaitsevassa Georgetownin yliopistossa. *Pacific Philosophical Quarterlyn* tämän vuoden kakkos-numerossa hän tarkastelee toisen asioihin puuttumista kantilaisen velvollisuus- ja aristoteelisen hyve-etiikan näkökulmista. Kant opetti, että rakkaus on jatkuvaa toisen lähelle menemistä, mitä tasapainottaa kunnioitus jatkuvana toisesta loitolla pitäytymisenä. Jos kumpi tahansa näistä voimista ehtyisi, moraali-toman ei-minkään kita hotkaisisi toimijat yhtenä suupalana. Kantin mukaan ihminen on velvollinen huolehtimaan niin omasta luonnollis-moraalisesta täydellistymisestäään kuin myös toisten onnellisuudesta. Rakastaminen on toisen auttamista ei rakastavan vaan rakastetun lähimmäisen onnellisuuskäsitysten

mukaan: apua saavan on saatava itse asettaa hyvänsä. Vain lasten ja mie-lenvikaisten kohdalla voi tehdä poik-keuksen, sillä he eivät ole päteviä valitsemaan tavoitteitaan. Ja koska taaperoilta saa asettaa ja heiltä kieltää maaleja, Stohr päättelee, täytyy olla jokin heidän tosiasiallisista päämää-ristään poikkeava hyvä päämäärästä. Niinpä onneksi voisi sanoa toimijan omien subjektiivisten tavoitteitten toteutumista ja kukoistukseksi heidän hyvänsä jossakin objektiivis-emmassa katsannossa. Stohr pitää selvänä, että Kantin tulkinta hyvän tekemisestä järkiperaisten toimi-joitten kesken suuntautuu onneen: vaikka toisen kukoistuksesta välittäi-sikin, kunnioitus rajaa juuri kukois-tukseen puuttumisen sallitun toi-minnan ulkopuolelle.

Stohria kiinnostavat kuitenkin tapaukset, joissa järki käy vähiin. Holtittomaan ryyppäämiseen mie-listynyttä ystävää voi opastaa alko-holiongelman kohtaamiseen ja hal-litsemiseen, jos sen tekee avoimesti ja kunnioittavasti, painostamatta. Varsinainen pulma syntyy vasta, kun ystävä viskaa saamansa AA-esitteet menemään. Koska Stohr on sitä mieltä, että ystävän viinat saa kaataa viemäriin, hän etsii vaihtoehtoa Kantille: ”Tietoisten ja mahdoli-nessi vastustelevien [sekä irrationaa-lisia päämääriä itselleen asettavien] toisten arvostelukyvyn korvaaminen omallamme on tietenkin sotkuista puuhaa.” Hän löytää kyllä myös Kantilta ajatuksen, jonka mukaan on väärin toimia toisen moraalialueen heikentävästi, mutta kysyy, mitä tehdä mo-raalisen voimansa jossakin asiassa jo kadottaneen kaverin kanssa, vaikka tämä ei muuten vajoaisikaan ulos

moraalisen agenttiuden luokasta.

Kantin velvollisuusetiikka kuvaa Stohrin mukaan oivallisesti toisten asioihin puuttumisen käytännön pähkinäisyyden. Se ei vain onnistu ratkaisemaan ongelmaa, ainakaan itsetuhoisten toisten tapauksessa. Hyve-etiikka pelastaa tilanteen. Aristoteleen ajatus pahasta tietämättömyytenä näyttää suuntaa. Sympatia tähtää toisen kukoistuksen tukemiseen, eikä se ole vain auttamisvelvoitetta tai -halua, vaan käytännöllistä viisautta – ainakin yhdistyessään nöyryyden hyveeseen. Pahe on kukoistuksen estymää, jota sympatia korjaa. Nöyryys pakottaa huomioimaan arvostelukyvyn käytön kulloisenkin kontekstin, omat aiemmat arviointivirheet ja omat moraaliset heikkoudet, toisen mahdollisesti minä tahansa hetkenä paremman vihin tepsivimmästä toimintamallista ja oman parantamiskyvyn rajallisuuden. Kun joku seuraavaksi itkee kadulla, nöyrää sympatiaa kokeilemaan.

Välissä

Baselin yliopiston tutkija Emmanuel Alloa yrittää *Revue de métaphysique et de morales* numerossa 2/09 päästä eroon Aristoteles-tulkintoja kahlitsevasta funktionalistisen ja naturalistisen lukutavan vastakohta-asetelmasta. Yhdentäväksi juoneksi Stageiralaisen teoksissa hän tarjoaa keskellä olemisen ja välittymisen filosofiaa. Alloan mukaan väli-alkuisten sanojen (*mesotēs, meson, metaxu*) tiheys aristoteelisen korpuksen ratkaisupaikoilla on pantu merkille jo viimeistään Werner Jaegerin kommentaareissa, mutta eri termien on nähty osittuvan melko siivosti toisilleen etäisehköjen (keskitien) etiikan, (ristiriitaa välittävän kolmannen jäsenen) logiikan ja (välitilaan perustuvan) havaintokokemuksen piiriin. Alloa ei sano mitään Platonin suhteellis-sekoittuneelliskeskisarvoisen *metaxun* päätyemisestä avainrooliin vaikkapa Simone Weil in eettisissä kirjoituksissa, vaan hän keskittyy Aristoteleen alkutekstien sisäisen kiinteyden valaisemiseen.

Metafyysiikkaan laadittu avaus ko-

rosta näkemisen ja tietämisen yhteyttä, etäisyyttä merkityksen ehtona. Näkö ja kuulo ovat korkeampia aisteja kuin välittömyytensä kompromettoimat tunto ja maku. Tietopillinen kriteeri muuntuu moraaliseksi, kun alemmat aistit marsitetaan *Nikomakhoksen etiikkaan* ihmisten eläimiin lähentäjinä. Mutta Alloa heristää sormeaan yleistys-haluisille: Aristoteleen ajattelua ei luonnehdi mikään yleinen kontaktin (*haptomenon*) väheksyntä irtioton (*apothēn*) kustannuksella. Biologisista tutkimuksista luultavasti saatua tasapainoa kiistattomalle intellektualistiselle kallistumalle tarjoavat esimerkiksi *De partibus animaliumin* maun ja tunnon ylistykset. Kuviota mutkistaa toinen erottelu (kontaktiaisteille tyypillisen) itsestään havaitsemisen (*di' autēs*) ja loittoaisteja luonnehtivan toisen kautta havaitsemisen (*di' heterou*) välillä. Mutta loppujen lopuksi Aristoteles tuntuu sanovan, että kaikki havaitseminen edellyttää välitystä, jossa havaittajan ja havaitun yhteys (*koinonia*) toteutuu. Se tarkoittaa puhdasta potentiaalisuutta omaksua jonkin muoto olematta tuo jokin.

Romanttinen romaani

*Revue internationale de philosophie*n kuluvan vuoden toisessa vihkossa Bochumin yliopiston professori Monika Schmitz-Emans tekee selkoa romantiikan kirjallisuuskäsityksestä. Valistus oli ominut aseeseen sovinnaisuuksista vapaan ja modernintuntuisen romaanimuodon, jolla oli lisäksi kokemusvastaavuuden ja uskottavuuden edut puolellaan. Friedrich von Blanckenburgin *Versuch über den Roman* (1774) korosti yksilön aikalaisarjen tursuntaa romaaneista, Madame de Staël teroitti romaanien elämänmakua ja Herder alleviivasi romaanien kykyä eri alojen kysymysten ”mitä moninaisimpaan työstöön”.

Romantiikka omi luomuksen, mutta imaginoi sen väitetyä realistisuuden uuteen uskoon muun

muassa *Don Quijoten* ja satujen rikaskudoksisuudesta ammentaen. Maailmanhistoriasta ”keskeneräisenä romaanina” puhunut Jean Paul ylistikin joustavaa ja avointa romaani-muotoa ”poeettisena ensyklopediana, kaikkien poeettisten vapauksien poeettisena vapautena”. Novalikselle taas romaani oli kirjamuotoinen elämä ja elämä vastaavasti eläjien itse itselleen komponoima romaani.

Romantikkojen kokemus oli käsinkosketeltavan kerrostunutta menneisyyttä ja ”fragmentteja tulevaisuudesta”. Friedrich Schlegelin sanoin uusi aika jäsenyi Ranskan vallankumouksen historiallisen tapahtuman, Fichten subjektiopin filosofisen järjestelmän ja Goethen *Wilhelm Meister* -romaanin kolminkertaiseksi opetuksiksi maailman muokattavuudesta. Schlegeliä kiehoi romaanissa sen ”kaoottinen muoto”. Keskuksottoman ja pysyvästi epävalmiin luonteensa ansiosta se on ”alkuperäisin, ominaisin ja täydellisin romanttisen runouden muoto” tai tarkemmin sanoen sekamuoto. Schlegel hapuili ehdollistamattoman yksilöllisyyden ja ehdollistamattoman universaalisuuden yhdistävää ”absoluuttista kirjaa”, joka olisi ”kirjojen systeemi”, raamatunmoinen kirjallisuudellisuusjärjestelmä, psyko-filo-fantasia-sentimento-miimi-draama-reto-profeetallinen romaani. Tässä huipentumassaan romaani olisi romaanimuotoista romaanin filosofiaa, tiedettä ja taidetta, eräänlaista transsendentaalirunoutta.

Schmitz-Emansin kuvauksessa ylenkatsotusta viihdelukemisesta tuli hitaasti oma esteettinen kategoriansa, joka luovimmillaan (ennen kuin se taantui kevytsosiologiaksi) oli subjektiviteetin ongelman läpivalaisua. Hän muistuttaa kuitenkin, että Hegel alleviivasi mieluummin romaanin raitistunutta olomuotoa ja raitistavaa vaikutusta. Illuusionsa hukanneet kansalaiset kokoontuivat historiallis-tosiasiallisen pakeille. Romaanissa kokemussubjektit ja totaliteetti välittyivät vastavuoroisesti. Vielä äsken säkeetöntä kerrontaa kahtaneitten porvarien maailma oli muuttunut proosaksi.

Eurooppa ja pimeyden sydän

» Vaikka Eurooppa kukoistaa, sen poliitikot ja kirjailijat muistuttavat kuolemasta. Kolme- ja neljäkymmentäluvulla tapahtuneet eurooppalaisten siviilien massamurhat ovat nykyään muistia koskevien keskustelujen kohde ja koetinkivi eurooppalaisten jakamalle etiikalle, sikäli kuin sellaista on. [...] Historioitsijoiden on parhaansa mukaan valaistava näitä tapahtumia ja kerrottava näistä ihmisistä. Sitä emme ole tehneet. Auschwitz, jota usein pidetään osuvana tai jopa lopullisena massamurhien pahuuden symbolina, on itse asiassa vasta alkupiste, vihje tarvittavasta menneisyyden kohtamisesta.»

Näin aloittaa Timothy Snyder, Yalen yliopiston historian professori heinäkuun kirjoituksensa ”Holokaustin sivuutettu todellisuus” *The New York Review of Books*issa. Miksi Auschwitz ei ole riittävä tai oikea symboli? Snyder huomauttaa, että Auschwitzista on tullut symboli, koska sieltä on henkiinjääneitä, jotka ovat kertoneet tapahtumista. Tämä muodostaa ensimmäisen vääristymän: henkiinjääneiden kertomukset ovat Länsi-Euroopan juutalaisten kertomuksia, koska leiri oli heitä varten. Sen sijaan Itä-Euroopan juutalaiset, vaikka olisivat jääneet henkiin, eivät sodan jälkeen voineet tarinoita kertoa, eikä niitä rautasiripun takaa olisi muutenkaan ”tiedemaailmaan” kuulunut. Snyder jatkaa:

”Elonjääneiden historia, josta Primo Levin kirjoitukset ovat paras esimerkki, tavoittaa massamurhien todellisuuden vain osittain. *Anne Frankin päiväkirja* käsittelee maallistuneita juutalaisyhteisöjä Saksassa ja Hollannissa. Näiden yhteisöjen tragedia oli kauhea, mutta sittenkin vain pieni osa holokaustia. Vuosina 1943 ja 1944, jolloin suurin osa länsieurooppalaisten juutalaisten tappamisesta tapahtui, holokausti oli suurilta osin jo ohi. Kaksi kolmasosaa sodan aikana murhatuista juutalaisista oli tapettu jo vuoden 1942 loppuun

mennessä. Suurin osa uhreista, puolalaiset ja neuvostoliittolaiset juutalaiset, oli ammuttu joukkohautoihin tai tukehdutettu polttomoottorien pakokaasuun Treblinkassa, Belzecissä ja Sobiborissa.»

Snyderin mukaan keskittyminen Auschwitziin jättää huomiotta historiallisen tapahtuman todellisen keskipisteen. Holokaustin suurin yksittäinen uhriryhmä olivat puolan ortodoksijuutalaiset, jotka olivat kulttuurisesti hyvin erilaisia kuin länsieurooppalaiset, mukaan lukien Länsi-Euroopan juutalaiset. Snyder korostaa, että vääristymätön kuva holokaustista asettaisi keskiöön operaatio Reinhardtin eli Puolan juutalaisten tuhoamisen 1942: operaation aikana kuoli 1,5 miljoonaa juutalaista. Toiseksi suurin uhriryhmä Snyderin mukaan ovat Neuvostoliiton länsiosien juutalaiset, joita natsit paikallisten ja romanialaisten apurien tuella olivat tappaneet samoin noin puolitoista miljoonaa vuoden 1942 loppuun mennessä. Näistä tapahtumista on eloonjääneitä todistajia, kuten Vasili Grossman, mutta he eivät poliittisen tilanteen takia voineet esittää asiaa nimenomaan juutalaisten kansanmurhana. Stalin halusi nähdä saksalaisten toimet venäläisten vastaisina. Snyder tiivistää:

”Holokausti tarkoittaa lyhyesti ja järjestyksessä ladellen: operaatio Reinhardt, luotien Shoah, Auschwitz eli Puola, Neuvostoliitto, muut. Noin 5,7 miljoonasta kuolleesta juutalaisesta suunnilleen kolme miljoonaa oli ennen sotaa Puolan kansalaisia, yksi miljoona neuvostoliittolaisia; yhteensä noin 70 prosenttia. (Puolan ja Neuvostoliiton juutalaisten jälkeen suurimmat uhriryhmät olivat Romanian, Unkarin ja Tšekkoslovakian juutalaiset. Kun nämä ryhmät otetaan huomioon, holokaustin itäeurooppalainen luonne tulee yhä kirkkaammaksi).”

Mutta Snyder on vasta pääsemässä asiaan. ’Lopullinen ratkaisu’ oli vain osa natsien suunnitelmista.

Jos sota olisi voitettu, natsit olisivat toteuttaneet talvella ’41–42 Neuvostoliiton alueella ”nälkäsuunnitelman”, jonka mukaan 30 miljoonan venäläisen, valkovenäläisen ja ukrainalaisen laskettiin kuolevan nälkään. Kaiken kaikkiaan Neuvostoliiton länsiosien haltuunoton odotettiin vaativan 50 miljoonan ihmisen hengen. Vaikka natsit hävisivätkin sodan, osa suunnitelmista toteutui, kuten Leningradissa ja useissa Ukrainan kaupungeissa. Kolme miljoonaa venäläistä sotavankia tapettiin nälkään. Snyder toteaa, että jos holokaustia ei olisi, nämä tapahtumat muistettaisiin modernin historian suurimpana sotarikoksena. Lisäksi tulevat vielä partisaanien vastaisen toiminnan massamurhat, joiden uhreiksi Snyder laskee ainakin miljoona siviiliä Valko-Venäjällä, Puolassa ja Jugoslaviassa. Kaiken kaikkiaan saksalaiset tappoivat yli 10 miljoonaa siviiliä, noin puolet juutalaisia ja puolet ei-juutalaisia. Suurin osa molemmista itäeurooppalaisia.

Snyderin artikkelin herättämässä keskustelussa Pacho Lane huomauttaa, että sivuutettujen uhrien joukossa ovat romanit, jotka myös olivat natsien rotuperustaisen kansanmurhan uhreja. Kuvaavaa on, että romaniuhrien määrää ei tiedetä kovinkaan suurella tarkkuudella. Vastauksessaan Snyder arvioi sen neljännesmiljoonaksi ja toteaa: Euroopassa nousevan romanivihan aikana olisi hyvä muistaa, että elokuun toisena tänä vuonna vietettiin Auschwitzin *Zigeunerlagerin* lopullisen tuhoamisen 65-vuotispäivää.

Viime vuosisadan kuvaan kuuluu vielä Stalinin terrori, jolla Snyderin mukaan oli noin 5 miljoonaa eurooppalaista uhria. Hän summaa taas:

”Kun tarkastellaan totalitaaristen valtioiden surmaamien eurooppalaisten siviilien kokonaismäärää viime vuosisadan keskivaiheilla, havaitaan kolme ryhmää, jotka ovat karkeasti ottaen yhtä suuria: saksalaisten tappamat juutalaiset, saksalaisten tap-

pamat ei-juutalaiset, Neuvostoliiton tappamat neuvostoliittolaiset. Nyrkisääntönä Saksan valtakunta tappoi ei-saksalaisia siviilejä, kun taas Neuvosto-valtio tappoi omia kansalaisiaan.”

Taas Snyder huomauttaa vääristymästä. Muistelmat korostavat kommunistijohtajien osuutta Stalinin puhdistusten uhrien joukossa, mutta kaiken kaikkiaan terrorin aikana kuoli vain noin 50 000 puolueen, salaisen poliisin tai armeijan eliitin jäsentä. Snyderin mukaan Stalinin murhakampanja suuntautui myös etnisesti: yli kolmasosa terrorin uhreista tuli etnisistä vähemmistöistä, jotka kaiken kaikkiaan muodostivat vain kaksi prosenttia Neuvostoliiton väestöstä. Tällä perusteella esimerkiksi J. O. Pohl on pitänyt Stalinin terroria etnisesti motivoituna kansanmurhana (Stalin's Genocide against the "Repressed Peoples". *Journal of Genocide Research*. Vol. 1, No. 2, 2000). Suomensukuiset kansat ovat mukana tässä kahdessa prosentissa. Snyder päätelee:

”Jos keskitymme vain Auschwitziin ja Gulagiin, jätämme huomiotta, että vuosien 1933 ja 1944

välillä noin 12 miljoonaa Natsi-Saksan ja Neuvostoliiton massamurhien uhria kuoli tietyllä Euroopan alueella, jossa nykyään sijaitsevat Valko-Venäjä, Ukraina, Puola, Liettua ja Latvia. Yleisemmin ottaen, kun ajattelemme Auschwitzia ja Gulagia, muistamme ne rakentaneet valtiot totalitaristisina, moderneina tyrannioina. Mutta nämä Berliinin ja Moskovan politiikkoihin keskittyvät huomiot sivuuttavat sen tosiasian, että massamurhat tapahtuivat suurimmaksi osaksi Saksan ja Venäjän välisellä alueella, eivät valtakunnissa itsessään. Euroopan massamurhien maantieteellinen, moraalinen ja poliittinen keskus on Itä-Eurooppa. [...] Ukrainan ja Valko-Venäjän juutalaiset, mutta eivät vain juutalaiset, kärsivät eniten, koska he olivat sekä 30-luvun Neuvosto-terrorin että 40-luvun saksalaisen tuhoamisen kohteena. Jos Eurooppa on 'synkkä manner', niin Ukraina ja Valko-Venäjä olivat pimeyden sydämessä.”

Venäjäällä sodan aikaan kuoli yksi kahdestakymmenestäviidestä siviilistä, Ukrainassa ja Puolassa yksi kymmenestä, Valko-Venäjäällä joka viides. Valko-Venäjäällä puolet väes-

töstä joko kuoli tai pakkosiirrettiin vuosien 1941–44 välillä. Snyder sanoo osittain ymmärtävänsä valko-venäläisten epäluulon läntisiä aloitteita kohtaan, varsinkin kun historian kirjoista puuttuu sekin tieto, että Valko-Venäjä oli liittoutuneiden voiton kannalta tärkeän partisaani-toiminnan kehto. ”Valko-Venäjän puuttuminen keskustelusta on suurin osoitus historian ja muistin välisestä eroista.”

Sekä Hitler että Stalin himoitsivat Ukrainan viljaa, ja molemmat saivat aikaan nälänhädän. Molempien perusteena oli taloudellinen riippumattomuus ja omavaraisuus. Öljyä on joskus pidetty kirottuna luonnonvarana, joka pilaa varmasti löytöalueensa ihmisten elämän. Vain Norja taitaa olla poikkeus. Mutta helppoa ei näköjään ole vilja-aitoilakaan. Snyder näkee synkkiä pilviä myös tulevaisuuden taivaanrannalla, vaikka ei mainitsekaan uutisissa kiertäviä huhuja, joiden mukaan Kiinan kansantasavalta ja monet suuryhtiöt ovat alkaneet ostaa ja vuokrata viljelysmaata Afrikasta ja Keski-Aasian aroilta.

Kansio & kansio

Helmikuussa 80 vuotta täyttänyt Len Deighton julkaisi 1962 esikoisromaaninsa *The IPCRESS File*. Se esitteli *Induction of Psycho-Neuroses by Conditioned Reflex with Stressin* eli höykyttävähkön ehdollistamistekniikan, jolla voitiin aiheuttaa sielunvammoja ja pyyhkiä muistijälkiä. Menetelmän kehittäjä ounasteli sillä voitavan päästä eroon kaikesta harmillisesta ”antisosiaalisesta aineksesta”. Kathleen Eleanor Taylor kuvaa teoksessaan *Brainwashing* (2004) aivopesun tien dystopiakirjallisuudesta scifiin ja dekkareihin. Termin synnyin ja leviämisen taustalla oli Korean sota ja yhdysvaltalisiin juurtunut pelko itäkommunistisesta aivopesusta. Suomessa Deightonin kirja, joka pikantisti yhdentää vakoiluvainoharhat

ja luokkaennakkoluulot vääräksi tietoisuudeksi, kääntyi tuoreeltaan *Aivopesuksi*.

Romaanista saatiin myös psykoneuroosien tuottamiseen tepsivä valkokangasversio. Bond-elokuvien 1962 alkaneen suosion innoittamina myös Deightonin sankarista Harry Palmerista haluttiin tehdä jännitysfilmejä. Bond-tuottaja Harry Saltzman ja -säveltäjä John Barry olivatkin mukana luomassa näyttelijä Michael Cainen arkis-rouhean *cockney*karisman varaan rakennettua IPCRESS-debyyttiseikkailua, joka sai Suomessa nimen *Salaisen agentin kansio* (1965). Uransa Prahassa jo 1918 aloittaneen kuvaajan Otto Hellerin ja nuorehkon ohjaajan Sidney J. Furien loihittimasta työstä tuli kerrassaan hieno sekoitus vaaraa, vir-

nettä ja viileää visuaalisuutta sekä salaviisasta sykettä svengaavan Lontoon mahapuolelta. Teoksen vanavedessä valmistuivat kelvokkaat *Hautajaiset Berliinissä* (1966) ja *Miljardin dollarin aivot* (1967).

Ruotsalainen Atlantic Film pakkasi päänpätsausklassikon DVD-version hiljattain yhdessä kahden muun filmin kanssa halpaan *The Ultimate Harry Palmer* -kansioon (suom.julk. Future Film). *The IPCRESS File*n kaverina vain ei ole *Funeral in Berliniä* eikä *Billion Dollar Brainiä*, vaan kokonaan toisen painoluokan teelmät *Tappavaa menoa Pekingissä* (1996) ja *Pietarin keskiyö* (1997). Kyytiin otetut ilmeisesti vaahterasiirappirahalla tehdyt rainat ohjautuivat Showtime Networksien tuotantona suoraan tv-kanaville, eikä

otteita ajasta

niistä ole jaksanut innostua kukaan missään. DVD-koosteen kökköys pistää laiskempaankin silmään. Eriytyisen räikeää on Deightonin vetoaminen. DVD-pakettiakin koristaa iskulause ”Perustuvat Len Deightonin romaaneihin”, vaikka kolmikosta vain 60-luvun teos pohjautuu Deightonin tekstiin. Ultimaattius tarkoittaa siten tässä kokonaisuudessa sekä perimmäisyyttä (eka Palmer) että pahnanhajumaisuutta (vikat Palmerit).

Etenkin *Bullet to Beijingin* suomenkieliset tekstit ovat yhtä sähkökääntöä: ruplat muuttuvat rubiineiksi, pääkonnin empirekauden palatsi vinoutuu perintötaloksi ja viittauksesta Palmerin IPCRESS-menneisyyteen tulee viittaus ”siihen pressi-juttuun”. Yhteys traditioon on totta vie poikki. Voi kuvitella 60-luvun Palmer-fanin, jonka silmä itkee 90-luvun pätkien äärellä. Ponnottomat käsikirjoitukset niihin rykäisi jo lähes 80-kymppinen Harry Alan Towers, musiikit hoiteli progehörhö Rick Wakeman ja ohjaajan lippikseen sonnustautuivat vuorollaan kanadalaiset rutiinipurkittajat Mihalka ja

Jackson. Sivuosaan neuvostoagentiksi pestattu vaiisuuden ruumiillistuma Jason ”Seanin poika” Connery vain alleviivaa koko konseptin väkinäistä postpostmodernismia.

Vai onko kaikki ihan väkinäistäkään. Uusien Palmerien koko juju lienee ollut mennä avautuneen rautaesiripun taakse noutamaan viimeisiä säväreitä mailleemenevästä kylmästä sodasta ja sen lajityypeistä. Autenttisuutta haettiin Afganistanin sodasta kertoneen Афганский изломин (1990) tuottajana läpimurron tehneen Aleksandr Golutvan avulla. Voitiin ikään kuin yhtäkaa juhliä reaaliosialismin loppua ja kylvää uusvanhoja slavofobioita korostamalla Venäjän mafiaa pahuutena *v sebe*. Ja eiköhän vain Pietarin ja Moskovan kaduilla poplarissaan köpittävä Miška Caine onnistu taas välittämään puolivahingossa vivahduksen tosiasiallisista historiallisista murroksista keskellä heppoisinta sepitettä.

Moni joka tapauksessa katsoo nämäkin elokuvat yhdestä syystä, jonka nimi on Mr. todentuntu Michael Caine. Joku odottaa *Sofian maailman*

filmatisointia, jossa jo pari vuotta on huhuttu olevan Jumalan rooli Cainelle. Moni katsoo uudelleen *Tunnit Ritan kanssa* (1983) vain kuullakseen, miten humalainen Caine lausuu sanan *literature*. Moni katsoo eestaasperään *Sleuthin* molemmat versiot (1972 & 2007) vain nähdäkseen Cainen sitkeän sirkeyden. Moni katsoo toistamiseen *The Handin* (1981) vain nauttiakseen siitä hyvästä näyttelijästä, joka on ollut useammassa huonoissa elokuvissa. Moni katsoo kerta kerran jälkeen *Hannah ja sisaret* (198) kuullakseen Cainen repliikit *I'm walking on air* ja *I don't know what the hell I'm talking about*. Jos ensimmäisen Harry Palmer -filmatisoinnin huippuhetkiä ovat kaikki Cainen eri tavoin fraseeraamat *sir*-päätteiset vuorosanat, eivät 90-luvun kalpeat tusinatyötkään noin vain ohi liu'u. Kun Peking-elokuvassa Michael Gambonin tulkitsema pääpahis selittää vaarallisen aineen koostumusta, Caine kysyy niin kuin vain Caine osaa: ”Mitäs se binäärisyys tarkoittaa?”